

Paweł Pluciński

PONOWNE ODKRYCIE KOŚLACZKA STOŻKOWATEGO *ANACAMPTIS PIRAMIDALIS* - GATUNKU STORCZYKA UZNANEGO ZA WYMARŁY W POLSCE

Rediscovery of pyramidal orchid *Anacamptis pyramidalis* - a species of orchid recognized as extinct in Poland

ABSTRAKT: Nowe stanowisko *Anacamptis pyramidalis* zostało odkryte na łąkach nad Odrą w woj. zachodniopomorskim (ATPOL kwadrat AC 62). Populacja liczy 99 osobników. Do tej pory gatunek ten uznawany był za wymarły w Polsce (Zarzycki 2001). Jest to obecnie jedyna populacja *Anacamptis pyramidalis* w kraju.

SŁOWA KLUCZOWE: *Anacamptis pyramidalis*, województwo zachodniopomorskie

ABSTRACT: The new population of *Anacamptis pyramidalis* was discovered on meadows extending along the river Odra (ATPOL square AC 62, Zachodniopomorskie Province). The population is composed of 99 individuals. So far, this species has been considered extinct in Poland (Zarzycki 2001). This is the only population of *Anacamptis pyramidalis* in Poland.

KEY WORDS: *Anacamptis pyramidalis*, Zachodniopomorskie Region.

Koślaczek stożkowaty *Anacamptis pyramidalis* (L.) L. C. M. Richard to jedyny przedstawiciel rodzaju *Anacamptis*. W „Polskiej czerwonej księdze roślin” uznano, że gatunek najprawdopodobniej w Polsce wyginął. W „Czerwonej liście roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce” gatunek uznany jest za wymarły – Ex (Zarzycki i Szela 1992). Ostatnie stwierdzenia w okolicy Poznania datuje się na podstawie arkuszy zielnikowych na rok 1933 (Zarzycki 2001), czyli 76 lat temu. Wcześniej *Anacamptis* uznawany był za bardzo rzadki, stwierdzany jedynie na 13 historycznych już stanowiskach. Koślaczek znajduje się także w Czerwonych księgach roślin i Czerwonych listach roślin krajów sąsiadujących z Polską: Niemiec, Czech,

Słowacji i Ukrainy, a we florze pozostałych państw sąsiadujących nie występuje.

Anacamptis pyramidalis należy do elementu submediterrańsko-subatlantyckiego. Występuje w Europie zachodniej, środkowej i południowej oraz w północnej Afryce i nad Morzem Kaspijskim (Flora Europaea 1980).

Nowe stanowisko *Anacamptis pyramidalis* zostało odkryte w sezonie wegetacyjnym 2009 w obrębie OSS Dolna Odra w województwie zachodniopomorskim w kwadracie ATPOL – AC 62. To zupełnie nowe, nie znane nauczycielom stanowisko znajduje się na rozległych łąkach nadodrzańskich w pasie między strefą zalewową a nadzalewową doliny. W obrębie stanowiska naliczono 99 kwitnących osobników rozrzuconych w postaci dwóch rozległych

Fot. 1. Na stanowiskach dobrze nasłonecznionych kwiaty bywają ciemnopurpurowe. Fot. 1 - 8 Paweł Pluciński

Photo 1. On sun-exposed locations the flowers may be dark purple. Photo 1 - 8 Paweł Pluciński

Fot. 2. Osobniki z zacienionych stanowisk w obrębie zarośli szakłaku mają kwiaty blad różowe, prawie białe

Photo 2. Individuals in shadowy locations in buckthorn thicket have pale-pink, nearly white flowers

Fot. 3. Osobnik o kwiatkach różowych, z ciemniejszym, wyżłobionym użyłkowaniem

Photo 3. Individual with pink flowers of a darker, grooved venation

Fot. 4. Wcięcia między łatkami bywają bardzo płytkie, a warżka szeroka

Photo 4. The incisions between petals may be shallow and the labellum wide

Fot. 5. Osobnik o kwiatach ciemnoróżowych, z ostrym zakończeniem środkowej łatki warżki i piłkowanym brzegiem łatek bocznych warżki
Photo 5. Individual of dark pink flowers, with sharply ended middle labellum and filed edge of side labellum

Fot. 6. Osobnik o kwiatach jasnoróżowych, z ostrym zakończeniem wszystkich trzech łatek warżki
Photo 6. Individual of light pink flowers with all three labella sharp ended

Fot. 7. Osobnik o kwiatach różowych z owalnym zakończeniem łatek warżki, w tym łatka środkowa jest wyraźnie wcięta
Photo 7. Individual of pink flowers with oval ending of labella, middle labellum distinctly narrowed

Fot. 8. Gardziel i listwy warżki są z reguły jaśniejsze od reszty kwiatu
Photo 8. The bottom and strips of the labellum are usually lighter than the rest of the flower

skupień na powierzchni ok. 15 ha różnorodnych zbiorowisk łąkowych i zaroślowych na około 1 kilometrowym odcinku Doliny Odry.

Osobniki koślaczka mierzyły od 35 do 55 cm, w zależności od wysokości runi i nasłonecznienia. Wbrew stwierdzeniom zawartym w niektórych publikacjach (Szlachetko i Skakuj 1996) kwiaty koślaczka wykazywały zaskakująco dużą różnorodność w budowie i ubarwieniu (fot. 1 - 8). Na siedliskach otwartych, mocno nasłonecznionych kwiaty miały zabarwienie ciemnopurpurowe o różnych odcieniach, a w bardziej zacienionych zbiorowiskach zaroślowych różowe i bladioróżowe o prawie białej warzce. Ubarwienie kwiatów u niektórych osobników było jednolite, u większości warzka wyraźnie jaśnieje ku gardzieli, u innych cała warzka lub same listwy były wyraźnie jaśniejsze od reszty kwiatostanu. U pojedynczych osobników wyróżniało się ciemne użyłkowanie warzki, nie stwierdzono natomiast plamek. Także kształt poszczególnych składowych kwiatu znacznie różnił się nawet między sąsiadującymi ze sobą osobnikami. Stwierdzono zarówno osobniki o warzce mocno wciętej, wyraźnie trzypłatowej, oraz osobniki o warzce prawie jedнопłatowej, z minimalnymi wcięciami. Łatki warzki były u niektórych osobników wyraźnie zastrzone, u innych zaokrąglone lub rombówate, a łatka środkowa bywała nawet wcięta na szczycie.

Kwiaty koślaczka były chętnie odwiedzane przez owady, w tym motyle: przestronnika jurtina *Maniola jurtina* i dostojkę eufrozynę *Boloria euphrosyne*. Pod koniec lipca i w sierpniu zapylone kwiaty zawiązywały owoce oraz nasiona. Stwierdzono, że do owocowania dotrwały tylko nieliczne osobniki znajdujące się w obrębie szpalerów i „kręgów” krzewów szakłaku, gdzie nie dojechał ciężki sprzęt koszący.

Siedlisko gatunku stanowi interesująca przyrodniczo mozaika łąk olszewnikowo-trzęślicowych *Selinocarvifoliae-Molinietum*, łąk świeżych *Arrhenatherion elatioris* i wilgotnych *Calthion palustris*, ciepłolubnych

śródlądowych muraw napiaskowych z lepnicą tatarską *Corynepphoro-Silenetum tataricae*, wydm, ciepłolubnych zarośli z klasy *Rhamno-Prunetea* oraz inicjalnych płatów łągów i grądów. Osobników koślaczka nie stwierdzono w obrębie najbardziej typowo rozwiniętych płatów powyższych siedlisk, gatunek zasiedlał głównie strefy ekotonowe, w tym wyraźnie preferował siedliska przejściowe między łąkami wilgotnymi a trzęślicowymi, oraz między łąkami świeżymi a murawami napiaskowymi. Wspólną cechą wszystkich zajmowanych przez koślaczka siedlisk była dominacja w runi kostrzewy trzcinowatej *Festuca arudinacea* oraz sąsiedztwo krzewów szakłaku *Rhamnus catharticus*. W runie łąk stwierdzono między innymi chroniony gatunek paprotnika: nasięźrzał pospolity *Ophioglossum vulgatum*.

Podstawowym zagrożeniem dla populacji koślaczka jest postępująca sukcesja ekologiczna. Płaty nie koszonych łąk trzęślicowych ulegają stosunkowo szybkiej sukcesji w kierunku zbiorowisk zaroślowych zdominowanych przez szakłak *Rhamnus catharticus*. Płaty łąk wilgotnych zamieniają się w ubogie gatunkowo łągi z drzewostanem zbudowanym przez olchę czarną *Alnus glutinosa* i masowo występującym sadźcem kornopiastym *Eupatorium cannabinum*. Płaty zbliżone bardziej do łąk świeżych opanowują młodniki brzozy brodawkowatej *Betula pendula* podszyte głogiem jednoszyjkowym *Crataegus monogyna*, szakłakiem *Rhamnus catharticus* oraz jeżyną popielicą *Rubus caesius*.

Zagrożeniem wtórnym jest niewłaściwa gospodarka łąkarska. Łąka jest od kilku lat mulczowana ciężkim sprzętem, który często niszczy glebę i trwale uszkadza nasady sąsiadujących drzew. Ruń jest praktycznie niszczone, biomasa, a z nią biogeny pozostają w siedlisku, co ewidentnie faworyzuje gatunki nitrofile, w tym ekspansywne gatunki segetalne, jak ostrożeń polny *Cirsium arvense*, którym dodatkowo sprzyja silne zbuchtownienie runi łąk przez dziki.

Dla ocalenia tej jedynej w Polsce populacji koślaczka stożkowatego należy niezwłocznie powołać rezerwat przyrody chroniący cały kompleks siedlisk. W ramach ochrony

czynnej należy utrzymywać koszenie łąk, ale przesunąć jego termin na okres 15 września – 30 października z bezwzględnym zwożeniem biomasy z łąki.

LITERATURA

- TUTIN T.G., HEYWOOD V. E., BURGESS N. A. i inni (Eds.) 1980. Flora Europea. Cambridge University Press, Cambridge.
- SZLACHETKO D., SKAKUJ M. 1996. Storzycyki Polski. Wydawnictwo Sorus, Poznań.
- ZARZYCKI K. 2001. *ANACAMPTIS PIRAMIDALIS (L.) L. C. M. Richard*. In: KAŻMIERCZAKOWA, K. ZARZYCKI K. Polska czerwona księga roślin. Paprotniki i rośliny kwiatowe. Instytut Botaniki im. W. Szafera, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków.
- ZARZYCKI K., SZELĄG Z. 1992. Czerwona lista roślin naczyniowych zagrożonych w Polsce. In: ZARZYCKI K., WOJEWODA W., HEINRICH L. (Eds.). Lista roślin zagrożonych w Polsce. PAN, Kraków.
- ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. 1995. Lista roślin naczyniowych ginących i zagrożonych na Pomorzu Zachodnim i w Wielkopolsce. In: ŻUKOWSKI W., JACKOWIAK B. (Eds.). Ginące i zagrożone rośliny naczyniowe Pomorza Zachodniego i Wielkopolski. Pr. Zakł. Takson. Rośl. UAM 3.

Summary

The new population of *Anacamptis pyramidalis* was discovered on meadows extending along the river Odra (ATPOL square AC 62, Zachodniopomorskie Province). The population, composed of 99 individuals, forms two immense aggregations, covering about 15 ha. The habitat is a mosaic of *Selinocarvifoliae-Molinietum*, *Arrhenatherion elatioris*, *Calthion palustris*, *Corynephoros-Silenetum tataricae* and *Rhamno-Prunetea* associations. The orchid definitely prefers ecotone areas and transitional associations.

So far, this species has been considered extinct in Poland (Zarzycki 2001). This is the only population of *Anacamptis pyramidalis* in Poland. The main threats are natural succession as a result of lack of mowing and inappropriate techniques of mowing. Therefore, it requires special protection as a nature reserve, while hay-making should be improved and continued there to prevent natural succession.

Adres autora:

Paweł Pluciński
ul. Kazimierza Wielkiego 8
74-505 Mieszkowice
email: pplucinski@o2.pl